

הדות וציונות - שניים שלא ילכו יחדיו משנתו הרדיקלית של ר' יואל טייטלבוים - האדמו"ר מסאטמר

ופ"א [פעם אחת] אמר מרן הקדוש מצאנו בעל דברי חיים זלה"ה [זכרו לחיי העולם הבא] בשולחנו הטהור, שהביהמ"ק [שהבית המקדש] של מעלה נגמר אלא שחסרה עדיין הפרוכת, וענה הרה"ק [הרב הקדוש] מטאמאשוב זלה"ה שאנחנו מאמינים באמונה שלימה שרבינו הק' [דוש] יוכל לעשות הפרוכת. ולא השיב אז הד"ח [הדברי חיים] זלה"ה דבר. אלא פעם אחרת כשישב אל השולחן התחיל לומר: 'מהיכן אתם יודעים שלא עשיתי את הפרוכת, אלא שרשע גדול במעשיו קרע אותי'.¹

סיפור מעשה זה, מראשית המאה העשרים, מייצג את המצוקה שאפפה את ההנהגה החסידית, האנטי-ציונית, לנוכח התנועה הציונית. האורתודוקסיה האנטי-ציונית, ובכלל זה התנועות החסידיות האנטי-ציוניות, דגלו כידוע בהמתנה פסיבית לביאת הגואל,² אך ניצבו בתקופה האמורה מול בקיעים בתפיסה זו על רקע שינויים דמוגרפיים וסוציולוגיים.³ יתר-על-כן, החסידות מצאה אז את עצמה במצב פרדוקסלי. לאחר שהדגישה את עצם האלמנט של הגאולה, להבדיל מזמן התרחשותו, היה עליה להתמודד

1. יואל טייטלבוים, ויואל משה, ניו-יורק תשל"ט, עמ' ט-י. הכינוי 'רשע גדול' מכוון לתאודור הרצל, שהספרות האנטי-ציונית החרדית נמנעה מלהזכיר את שמו, כפי שמעיד יואל טייטלבוים: 'ואותה ההכרזה מתחלת בחזון הטמא הידוע שהזכירו שם שמו [אין אני רוצה להעלות שמו על הכתב] שהמציא בשנת תרנ"ו את הרעיון הטמא הזה להקמת המדינה', שם, עמ' קיא.
2. בעניין זה ראו הדיון בדבר הנייטרליזציה של הרעיון המשיחי בחסידות: G. Scholem, 'The Neutralization of the Messianic Element in Early Hasidism', *The Messianic Idea in Judaism*, New York 1971, pp. 176-202. החסידות כמיסטיקה, ירושלים תשכ"ח, עמ' 170-176. והשוו לעמדתו של משה אידל, החולק על רעיון ה'נייטרליזציה' בספרו, משיחיות ומיסטיקה, תל-אביב תשנ"ב, עמ' 84-89, ובהרחבה במהדורה האנגלית *Messianic Mystics*, New Haven-London 1998, pp. 212-247. ראו גם עמדת הביניים של י' תשבי במאמרו 'הרעיון המשיחי והמגמות המשיחיות בצמיחת החסידות', ציון, לב (תשכ"ז), עמ' 1-45, וראו עוד: י' תשבי, הרעיון המשיחי בישראל, יום עיון לגרשם שלום, ירושלים תשמ"ב, עמ' 250-253.
3. ראו: י' דן, 'החסידות - המאה השלישית', ידיעון האיגוד העולמי למדעי היהדות, ירושלים תשמ"ט, עמ' 29-42.

מול תנועת גאולה - הציונות - שמטרתה לכנס את נידחי ישראל בארץ-ישראל. המעשה המובא לעיל מנסה להקהות מצב פרדוקסלי זה, וכן יש בו מוטיב שתכליתו 'להרגיע' את דעת הקהל החסידית. מצד אחד, הסיפור בא לומר כי היסוד המשיחי בחסידות אינו אוטופיה בלבד, ובפועל כמעט הושלם - לבד מן השלב האחרון, של 'הפרוכת'. מצד אחר, התנועה הציונית, הניצבת מאחורי 'רשע גדול במעשיו', מוצגת לא רק כמי שאינה נושאת עמה את בשורת הגאולה, אלא גם כמי שמעכבת בפועל את הגאולה האמיתית.

הפרדוקס שבסיטואציה זו הלך והתגבר במרוצת המאה ה-20, ובעיקר במחצית השנייה של מאה זו. בעקבות חורבן של חצרות חסידיות רבות בשואה, מחד גיסא, והקמתה של מדינת ישראל, מאידך גיסא, נראה היה שייסתם הגולל על התנועה האנטי-ציונית. בתקופה זו שוב לא היה בכוחם של 'סיפורי חסידים' לנטרל את ההשפעה הציונית על דעת הקהל, ואכן מצינו שינוי בתפיסת עולמם של מנהיגים שהיו בעבר מהמתנגדים לרעיון הציוני.⁴

האדמו"ר מסאטמר - ר' יואל טייטלבוים

ר' יואל טייטלבוים (תרמ"ז-תש"ם, 1887-1979, להלן רי"ט),⁵ שראה עצמו כנושא דגל המאבק הרדיקלי בתנועה הציונית, הציב לנגד עיניו אתגר קשה, על רקע האמור

4. הדוגמה הבולטת ביותר נמצאת בהגותו המחודשת של הרב יששכר שלמה טייטל, בספרו **אם הבנים שמחה**, שיצא לאור לראשונה בכודאפשט, בתש"ג. הרב טייטל השתייך לפני השואה לפלג האנטי-ציוני, והושפע מר' חיים אלעזר שפירא, האדמו"ר ממונקאטש, כפי שמעיד מכתבו בגנות הציונות, בקובץ **תיקון עולם**, מונקאטש, תרצ"ו, עמ' קד-קז. לאחר שעבר את אימי השואה היו מסקנותיו שונות לחלוטין מאלו של רי"ט, והוא קרא לחשבון נפש בנוגע להתייחסות השלילית למעשה הציוני ולבניין הארץ. על דמותו של הרב טייטל ראו: רבקה ש"ץ-אופנהימר, 'יודיו על סף משרפות - רב חרדי מכה על חטא', **כיוונים**, 23 (תש"ם), עמ' 11-28; מ' פייקאן, 'חסידות פולין - בין שתי מלחמות עולם, ירושלים תש"ן', עמ' 417-424; א' שביד, 'הפיכת הלב הציונית של הרב טייטל', **בין חורבן לישועה - תגובות של הגות חרדית לשואה בזמנה**, תל-אביב תשנ"ד, עמ' 89-104; "Tikkun" as Response to Tragedy "Em Habnim"; P. Schindler, *Holocaust and Smecha* of Rabbi Yissakar Shlomo Teichtal - Budapest 1943', *Genocide Studies*, 4 (1989), pp. 420-434. ראו עוד: י' פרידלנדר, 'הרב יששכר שלמה טייטל האל ממתנגד לציונות לתומך בציונות', עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ט.
5. נולד ברומניה, שימש כאדמו"ר מסאטמר משנת תרצ"ד (1934). בתש"ד שולח למחנה ברנ-בלזן, ובסוף אותה שנה הגיע לשוויץ ברכבת הניצולים שארגן קסטנר. בתש"ה הגיע לירושלים, שהה בה שנה, ואחר-כך היגר לארצות-הברית, קבע את מושבו בויליאמסבורג, ניו-יורק, ושם החל לארגן את חסידות סאטמר, מקומץ קטן של חסידים לציבור המונה רבבות. ל דמותו ראו: א' פוקס, **האדמו"ר מסאטמר**, ירושלים תש"ם; A. Nadler, *Piety and Politics: The Case of the*

לעיל. כאוד מוצל מאש, הוא החל לשקם את תנועתו בעזרת קומץ חסידים, בסממה 'איככה נוכל לשקוט ולראות בהפרת עיקרי האמונה ויסודות כל התורה כולה'.⁶ הכלל הנקוט בידיו היה שבמקום שיש בו חילול השם - אין עצה ואין תבונה, ונוסף לכך אמר 'שאם אין מחזירין מעמד ללחום בעוז ובגבורה נגד הרשעים, אזי ח"ו נופלים ומפילין אחריהם את כלל ישראל ח"ו'.⁷ המוטיב המרכזי במשנתו של רי"ט היה אפוא ההתנגדות הנמרצת לציונות ולמדינת ישראל, וכתביו העיקריים אכן עוסקים בשלילת הרעיון הציוני.

הנחת היסוד האידיאולוגית של רי"ט אומרת כי חרף הנתונים ההיסטוריים המשתנים אין מקום לשום שינוי, מעשי ורעיוני, מהנורמטיביות היהודית המבוססת על ההלכה ומסורת ישראל סבא. כדבריו, 'ומה שאומרים נשתנו העתים וצריך לעשות לפי המציאות, הנה ראשית דרך התורה לא נשתנה, כמו שכתב החת"ס [חתם סופר] ז"ל בצוואתו אל תאמר נשתנו העתים. "יש לנו אב זקן", הוא לא נשתנה והוא לא ישתנה, ואדרבה להחמיר יותר'.⁸ הוא סירב מכל וכל להכיר בציונות ובמדינת ישראל, ואלה שעשו כן, ולו דה־פקטו, נחשבו בעיניו כסוטים מדרך החסידות.⁹ הלגיטימציה לכך נמצאה לו בצדיקי הדורות הקודמים, והוא הוסיף וטען כי הסכמה לרעיון הציוני היא בגדר ערעור על צדיקים אלו: 'וכל צדיקי הדור וכל גדולי ישראל וגאונים אמיתיים כולם בפה אחד הסכימו שהיא [הציונות] אסורה, ולחמו נגדם במסירת נפשם ... מעתה מי שהוא אומר שהיא [המדינה] דבר טוב וחזה בה, בזה הניח היסוד שהצדק עם כל הכופרים בה' ובתורתו וכל הצדיקים האמיתיים טעו ח"ו'.¹⁰

על־פי תפיסתו של רי"ט, התנועה הציונית הלאומית היא אנטי־תזה לייחודו של עם ישראל, כעם סגולה, המונהג בהשגחה אלוהית. לדעתו, האידיאולוגיה הציונית אינה נבחנת - ונפסלת - רק במישור הפרקטי, אלא מהווה מעצם מהותה סתירה לאמונה בקב"ה. לפיכך הוא טוען: הצירוף של שתי אמונות, אמונה בקב"ה ואמונה במדינה יהודית טרם בוא המשיח, הוא אבסורד - 'כי המה שני הפכים'.¹¹ אדרבה, הדיכוטומיה בין שתי אמונות אלו גדולה, לדעתו, עד כדי כך שהוא מציין כי אינו מבין

S. Satmer Rebbe', *Judaism*, 31 (spring 1982), pp. 15-135. על חסידות סאטמר ראו: S. Poll, *The Hasidic Community of Williamsburg*, New York 1969; I. Rubin, *Satmar - An Island in The City*, Chicago 1972

6. ויואל משה, עמ' יד.
7. יואל טייטלבוים, *חדושי תורה ודרשות*, י' אשכנזי (עורך), ברוקלין וניו־יורק תשי"ז, פרשת פנחס, דף קכט.
8. ויואל משה, עמ' קמו.
9. ראו דבריו הרבים בכתביו נגד אגודת־ישראל.
10. *חדושי תורה*, עמ' תריב.
11. ויואל משה, עמ' יג.

כיצד יכול יהודי לומר 'שמע ישראל' ולהניח תפילין - ובו בזמן לחשוב שיש ממש בציונות.¹²

במאמר זה נתחקה על שורשי תפיסתו הרדיקלית של ריי"ט, נעמוד על דרך התמודדותו עם הציונות בתקופה שאחר השואה ותקומת מדינת ישראל, ונדון במקורות של שיטתו. כן נדון בשאלה מדוע תנועה לאומית פוליטית היא, לדעתו, בגדר כפירה בקב"ה, ונציג מוטיבים מרכזיים בדרך התמודדותו עם שגשוגו של המפעל הציוני.

שלוש השבועות

על-פי הספרות האנטי-ציונית, האסמכתה העקרונית והעיקרית לשלילת המפעל הציוני היא מאמר התלמוד על שלוש השבועות שהשיע הקב"ה את ישראל.¹³ ממאמר זה עולה, כך אומרים השוללים, כי הגאולה האמיתית והשלמה תהיה רק על-ידי הקב"ה בעצמו, ולכן יש לפסול כל אקטיביזם אנושי של הקולקטיב היהודי הכרוך בהתארגנות לאומית שמטרתה יישוב ארץ-ישראל. אקטיביזם כזה מוגדר כדחיקת הקץ וכמרידה באומות העולם השולטות על העם היהודי בגלות.¹⁴

האדמו"ר מליובאוויטש ר' שלום דובער שניאורסון (להלן: הרש"ב), נשיאה של חסידות חב"ד בשנים תרנ"ד-תר"פ (1894-1920), הקנה משמעות אקטואלית למאמר תלמודי זה, במכתב שפורסם בשנת תר"פ (1920) בקובץ **אור לישרים**. בדבריו התקפים שם קובע הרש"ב שניסיון אנושי להקמת ישות לאומית יהודית בארץ-ישראל, על-ידי פעילות דיפלומטית ובניית מושבות בארץ, נוגד את החזון המשיחי המסורתי.

12. **חדושי תורה**, עמ' רפה. הוא דן את אלו 'הפוסחים על שני הסעיפים', כגדרתו, כעובדי עבודה זרה, ומסיק להלכה שאין לצרפם למניין: 'ואפי' [לו] יהי' עד כדי כך שלא ישאר מניין א' [אחד] שהולכים בזה הדרך ... אז אני יכול לומר שהייתי מתפלל ביחידות ולא לצרף אנשים כאלו למניין', שם.

13. תלמוד בבלי, מסכת כתובות דף קיא, ע"א.

14. לדיון נרחב על השבועות, תוקפן ההלכתי והשפעתן על העולם היהודי לדורותיו, ראו: מ' ברויאר, 'הדיון בשלוש השבועות כדורות האחרונים', **גאולה ומדינה**, ירושלים תשל"ט, עמ' 49-57; א' רביצקי, **הקץ המגולה ומדינת היהודים - משיחיות ציונות ורדיקליזם דתי בישראל**, תל-אביב תשנ"ג, עמ' 277-305; וראו שם, פירוט הספרות הרבנית שעסקה בנושא זה בדור האחרון, עמ' 380, הערה 9. ראו עוד: י' קראוס, 'שלוש השבועות כיסוד משנתו האנטי-ציונית של ר' יואל טייטלבוים', **עבודת מוסמך**, אוניברסיטה העברית - בולטימור, תש"ן, עמ' 28-50. לדיון מפורט בפן ההלכתי של השבועות ראו: י' זיסברג, 'חס חכמי צרפת, אשכנז וספרד למצוות יישוב ארץ-ישראל במאות השתים-עשרה - הארבע-עשרה', **עבודת מוסמך**, אוניברסיטת בראילן, תשנ"ז.

והלא אין רשאים גם לדחוק את הקץ ולהרבות בתחנונים על זה (רשי' כתובות דקי"א ד"ה שלא לדחוק את הקץ ועמ"ש [ועיין מה שכתב] במדרש רבה שיר השירים רבה פ"ב על הפסוק השבעתי אתכם) וכל שכן בכוחות ותחבולות גשמיים, דהיינו לצאת מהגלות בזרוע אין אנו רשאים, ולא בזה תהיה גאולתנו ופדות נפשנו, ובפרט שהוא נגד תקוותנו האמיתית כי כל ציפיינו ותקוותנו הוא שיביא לנו הקב"ה משיח צדק במהרה בימינו אמן ותהיה גאולתנו ע"י הקב"ה בעצמו.¹⁵

למען הסר ספק, הוא מבחיר בצורה חד-משמעית כי הארגומנט האנטי-ציוני אינו מצטמצם ל'לבוש' החילוני של הציונות, או למידת סיכויי הצלחתה, וכי התנגדותו החריפה היא לאידאולוגיה הציונית גופא: 'הנה אם גם היו האנשים האלה שלמים עם ה' ותורתו וגם היה מקום לחשוב ששיגו מטרתם, אין לנו לשמוע להם לדבר הזה, לעשות גאולתנו בכוח עצמנו'.¹⁶

האדמו"ר ממונקאטש, ר' חיים אלעזר שפירא (תרל"ב-תרצ"ז, 1872-1937), מראשי האדמו"רים בקהילות מזרח אירופה, נשא את דגל המאבק בציונות לאחר הרש"ב, בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. גם הוא סבר שהגאולה האחרונה תהיה בדרך נסית ושלא ישולב בה אקטיביזם אנושי כלל וכלל - אדרבה, פעילות אנושית שמטרתה ליישב ולבנות את ארץ-ישראל הייתה, לדבריו, ככפירה באותה גאולה נסית שתהיה על-ידי הקב"ה - אולם, להבדיל מהרש"ב, האדמו"ר ממונקאטש נדרש לשאלה מדוע הרעיון הציוני הופך מהזיה, כלשונו, למציאות קונקרטיית. לא זו בלבד, אם אין הרעיון הציוני תואם את המגמה האלוהית, מקשה האדמו"ר, מדוע זו מאפשרת את קיומו? והתמיהה היא בעיקר על הצלחתו של המפעל הציוני, כפי שנראתה באותם ימים בהשגתה של הצהרת בלפור. המענה לשאלה ולתמיהה מצוי במשנתו הדמונולוגית של השואל.

באחד ממכתביו החריפים הוא תוקף את אגודת-ישראל שהושפעה מהצהרת בלפור, 'רק היו מבוססים משמחת המנדט של בעל פעור מלונדון (מעין המעשה של פרשת תשא).¹⁷ לא זו בלבד, הכינוי 'בעל פעור' לבלפור שב ומופיע בכתביו של האדמו"ר

15. ש' לנדאו, י' רבינוביץ' (עורכים), אור לישרים, ורשה תרס"ב, עמ' 57-58.

16. שם, עמ' 57. על תפיסתו ראו: ש' רצבי, 'אנטי-ציונות ומתח משיחי בהגותו של רב שלום דובער', הציונות, מאסף כ (1996), עמ' 77-101.

17. תיקון עולם, עמ' קמו. בצירוף בסוגריים 'מעין המעשה של פרשת תשא' נראה שכוונת האדמו"ר למכנה המשותף שבין חטא בעל פעור ובין חטא העגל - הניסיון שמנסה הקב"ה את עם ישראל. שני חטאים אלו מוגדרים כעבודה זרה וכך מוגדרת הציונות לשיטתו. מוטיב הפסיכיות, כפי שנלמד מאי-ההמתנה בחטא העגל, מצוי אצל רי"ט, המקשר את חטא העגל עם עוון הציונות; ראו דרשתו לקמן, בסמוך להערה 91. ראו גם דבריו של האדמו"ר ממונקאטש בספר דרכי חיים ושלום: 'כי בפשטות לכפור ח"ו באלו-הי עולם ולעבוד ע"ז אין שכיח בימינו ... אלא ודאי הכוונה כנ"ל שהכיתות ומפלגות פוגמים באמונה בביאת המשיח בדרך נס שהוא אחד מאמונת י"ג עיקרים בגמטריא אחד, ע"כ נקרא כפירה ר"ל'; י"מ גולד (עורך), מונקאטש ת"ש, דף רכ.

גם לאחר מכן,¹⁸ ולא דווקא כמשחק מילים בעלמא. בעל פעור הוא כינוי לפולחן עבודה זרה - על-פי ספר במדבר ('ויחל העם לזנות אל בנות מואב. ותקראנה לעם לזבחי אלוהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלוהיהן. וייצמד ישראל לבעל פעור'). המדרש מייחס את רעיון הפיתוי של בני ישראל במקרה האמור לבלעם, לאחר שנכשל במשימה שהטיל עליו בלק מלך מואב לקלל את ישראל.¹⁹ עצת בלעם, כך מסופר, הייתה לפתות את בני ישראל למעשה זנות ולהכשילם בדרך זו בחטא החמור של עבודה זרה, כדי שהקב"ה יעניש אותם וימית רבים מהם. רעיון זה של פיתוי מבטא את תפקידם של כוחות הרע על-פי השיטה ההרמוניסטית, כניסוחו של י' תשבי,²⁰ ולכך כיוון האדמו"ר ממונקאטש. על-פי תפיסתו, הצהרת בלפור לא הייתה מאורע פוליטי והיסטורי בלבד אלא ניסיון שניסה הקב"ה את עם ישראל לראות האם הם מאמינים באמונה שלמה בגאולתו הבלעדית. ממילא השתמע מכך שהקב"ה אינו חפץ ב'הצלחותיו' של המפעל הציוני. אדרבה, לדידו של האדמו"ר ממונקאטש, כל הישגיה של התנועה הציונית, ובכללם, כמוכן, הצהרת בלפור, נובעים מהכוחות הדמוניים המצויים דווקא בארץ הקודש 'מקום הכנעני בפלסטינה, מקור השראת הטומאה',²¹ והמנסים לעכב את הגאולה האמיתית ולפתות את עם ישראל בגאולת שקר. מלבד זאת טען האדמו"ר כי יש לבטל את הצהרת בלפור מטעמים פרקטיים הואיל והצהרה זו רק הסבה צרות ואבדות לישראל.²²

אפשר אפוא לומר כי משנתו האנטי-ציונית של ריי"ט - האדמו"ר מסאטמר - אינה אלא המשך למשנתם של הרשב"ב ושל האדמו"ר ממונקאטש.²³ ברם, חידושה של משנת ריי"ט מצוי במסגרת הזמן שבה השמיע את רעיונותיו. שלא כקודמיו, היה עליו,

18. ראה שו"ת מנחת אלעזר, חלק ה סימן לו, מונקאטש תרצ"ב (ברוקלין תשל"ד).
19. במדבר כה א-ג, על ייחוס עצה זו לבלעם ראה רש"י שם, פסוק א, על-פי תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף קו, ע"א-ב.
20. י' תשבי, משנת הזוהר, א, ירושלים תש"ט, עמ' רצד-רצה. ראו לקמן בסמוך להערה 105 את המשל המובא בוזהר להסברת הנושא. ראו גם: י' תשבי, תורת הרע והקליפה בקבלת האר"י, ירושלים תש"ב, עמ' מט-ג; גרשם שלום, פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו, עמ' 192-199. ריי"ט עושה שימוש נרחב בתפיסה זו בספריו, וראו בעיקר קונטרס על הגאולה ועל התמורה, ברוקלין תשכ"ז; לדיון בדבריו ראו: י' קראוס, עבודת מוסמך, עמ' 67-72.
21. ר' חיים אלעזר שפירא, ספר דברי תורה, ניו יורק תשנ"ח (מונקאטש תרפ"ג), חלק ו עמ' תשצה. ראו עוד: שם, עמ' תקנ"ד-תקנ"ה.
22. ראה שו"ת מנחת אלעזר, חלק ה סימן לו. על הנסיגות לביטול הצהרת בלפור ראו: מ' פרידמן, חברה ודת - האורתודוקסיה הלא-ציונית בארץ-ישראל תרע"ח-תרצ"ו, ירושלים תשל"ח, עמ' 320-322.
23. אף שריי"ט אינו נוהג לצטט את קודמיו, מצינו אצלו מקבילות רעיוניות ולשוניות לקודמיו. האדמו"ר ממונקאטש אינו נזכר כלל בספריו, ורביצקי טוען שהדבר נבע ממחלוקת ביניהם. ראו: רביצקי, הקץ המגולה, עמ' 67.

כאמור לעיל, להתמודד עם חורבן הגולה בשואת יהדות אירופה,²⁴ עם הגשמת הרעיון הציוני כפי שבאה לידי ביטוי בתקומת מדינת ישראל, ועם הניצחון הישראלי במלחמת ששת הימים (שכלל את שחרור המקומות הקדושים לעם היהודי). כתוצאה מכל אלה, משנתו של ריי"ט ניכרת ברדיקליות רעיונית ובסגנון חריף ביותר.

הציונות - החטא החמור ביותר בתולדות האנושות

לדידו של ריי"ט, מלכות ישראל לפני הזמן היא יסוד הכפירה 'ומי שחושב כן הוא בוודאי שכופר בכל התורה כולה'.²⁵ הציונות מוגדרת בדבריו כחטא החמור ביותר בדברי ימי העולם

כי אם ניקח את כל פרצות הדור והעבירות המרובות הנעשות בכל העולם וישימו אותם בכף מאזניים אחת, ומדינה הציונית בכף מאזניים השנייה, תכריע את הכל, שהוא משורש פורה ראש ולענה של אבי אבות הטומאה שבכל אבות הנוזיקין שבכל העולם כולו, והן המה המטמאים את כל העולם כולו.²⁶

המושגים החמורים עבודה זרה, אבי אבות הטומאה וכיו"ב מרבים להופיע בכתביו של ריי"ט כשמות נרדפים לאידאולוגיה הציונית. יש להתבונן ולחקור האם זהו שימוש לישוני גרידא, שמגמתו דידקטית בלבד - להדגשת השלילה של הציונות - או שמא אכן כך הוא רואה את פני הדברים, על-פי הפרשנות שלו.

ירחמיאל דומב, התאורטיקן של סאטמר ונטורי־קרתא, מסביר כי עבודה זרה אכן אנלוגית לציונות. עבודה זרה, לשיטתו, היא 'הסרה מאת ה' בשעה שהנפש נדבקה בכוח חיצון מן כוחות חיצוניים',²⁷ הקיימים כימי עולם. הם מופיעים בווריאציות שונות במהלך הדורות - למשל בחטא דור ההפלגה, בחטא העגל ובחטאי אחאב -

24. ראו: הרב יששכר שלמה טייכטל, *אם הבנים שמחה*, מהדורת מכון פרי הארץ, ירושלים תשמ"ג, עמ' כב; הרב י"א הרצוג, 'הקמת מדינה קודם ביאת המשיח', י' רפאל וש"ז שרגאי (עורכים), *ספר הציונות הדתית*, ירושלים תשל"ז, עמ' 62; על המסקנות ההפוכות של האדמו"ר מבלז מחורבן הגולה לעומת מסקנותיו של הרב טייכטל, ראו: פייקאז', *חסידות פולין*, עמ' 430.

25. *חדושי תורה*, עמ' עה.

26. *ויאל משה*, עמ' יא. למקור המושג אבי אבות הטומאה בהקשר של הציונים, ראו דברי האדמו"ר ממונקאטש, שאמר על הדתיים הלאומיים כי הם כגוף בלי נשמה, ועליהם אמרו חז"ל רשעים בחייהם קרויים מתים 'הם מטמאים כמת כל הנוגע בהם שהם אבי אבות הטומאה'. *שער יששכר*, מונקאטש תרצ"ח, כרך א דף פב, מאמר חג הבכורים, אות נב.

27. י' דומב, *עת ניסיון*, ירושלים תשמ"ד, עמ' רמא. דומב כתב מאמרים בבטאון נטורי־קרתא החומה, וספריו מוקדשים למלחמה בציונות. I. Domb, *The Transformation: The Case of the*

ברם, חטא הציונות הוא מעל כולם. כדברי האדמו"ר מסאטמר, לפנינו 'מינות ואפיקורסות נוראה אשר לא הייתה כמוה מיום היווסדה הארץ'.²⁸

במה נתייחד חטא זה, המוגדר כחמור מכולם? לפי דומב, יש הבחנה עקרונית בין עבודה זרה פרטית לבין חטא עבודה זרה במישור הכללי. עבודה זרה לדורותיה הייתה במישור הפרטי, וקלקולה היה אף הוא במישור זה: 'וכל חטא ועוון פרטי פוגם ומחשיך את האור הפרטי של הקדושה שהחטא והעוון מכוון כנגדה'.²⁹ לעומת זאת, הציונות מתייצבת, כהגדרת דומב, אל מול 'העניין הכללי של עם סגולה',³⁰ והיא נוגעת ב'עניין הכללי של הישועה והגאולה העתידה' - ובזה חומרתה.³¹ הבחנה זו, המרחיבה את מושג העבודה הזרה אל מעבר לתפיסה הקלאסית, מסייעת בהבנת שיטתו של רי"ט. המונח עם סגולה מורה על ייחודו של עם ישראל מכל העמים. סגולתו של עם ישראל באה במיוחד לידי ביטוי באמונה האסכטולוגית, הקובעת שגאולת עם ישראל תהיה במסגרת קוסמולוגית-שמיימית, ולא במסגרת היסטורית-ראלית. הרש"ב מלויבאוויטש מגדיר אמונה זו במילים: 'כי כל ציפיינתו ותקוותו הוא שיביא לנו הקב"ה משיח צדק במהרה בימינו אמן ותהיה גאולתנו ע"י הקב"ה בעצמו'.³² לעומת זאת, התנועה הלאומית היהודית כפי שבאה לידי ביטוי בציונות, בנויה על אקטיביזם אנושי והגדרתה, על-פי דומב: 'הכחשה לעניין שמיימי והשתקעות בגויות'.³³ וארציות טבעיות ככל גויי הארץ - שזה עצם כפירתם והתכחשותם בה' אלוקי ישראל'.³⁴ לפיכך, אומר דומב, אין לציונות העושה פעולות כלליות לגאולתם של עם ישראל חיבור עם הגאולה העתידה, שהרי זו 'תכלית הזוהמה - מול גאולתנו ע"י משיח צדקנו'.³⁵

מצינו אם כן שהשימוש במונחים האמורים, אצל רי"ט ותלמידו, טומן בחובו תפיסת עולם הרואה באידאולוגיה הציונית סכנה מוחשית לגאולה האמיתית. לדעתם, הסכנה טמונה באידאולוגיה הציונית, שמטרתה ליישב את עם ישראל בארץ-ישראל ולבנות מדינה יהודית, לפני ביאת המשיח, ולא במעשה הציוני ובאופיים של הציונים. בהמשך לניתוח של שורשי האידאולוגיה הציונית, מגיע דומב למסקנה כי 'הציונים המה

28. ויואל משה, במספר מקומות עמ' ז, קל, וקלו. לשימוש בלשון זו ראו גם: י' שיינברג, 'הפולחן לאמצעי', א' שרהואן (עורך), אום אני חומה, ילקוט מאמרים מאנשי נטורי-קרתא, ירושלים תש"ט, עמ' קצב-קצג.

29. דומב, עת ניסיון, עמ' רמא.

30. שם, שם.

31. שם, עמ' רמח.

32. ש' לנדאו, י' רבינוביץ' (עורכים), אור לישרים, עמ' 58.

33. בכל פעם שהוא מזכיר טבעי וארצי הוא משתמש במילה גויי, ללמד שזהו מושג השייך לגויים, מה שאין כן עם ישראל שהם על-טבעיים.

34. דומב, עת ניסיון, עמ' רמא.

35. שם, עמ' רמט.

מחללי שבת אבל אין זאת ציונות, זאת חילול שבת קודש והיו מחללי ש"ק מבלעדי הציונים, הציונים אוכלי טריפות ונבילות אבל אין זאת ציונות שהרבה אוכלי טריפות ישנם בעולם חוץ מן הציונים, הציונים פושעים ועוברים על כל התורה כולה, אבל אין זאת ציונות שהרי כמה פושעים היו בעולם במקודם להציונים, *הציונות זאת רק דבר אחד בלבד זאת מדינה! רק העניין של מדינה לישראל זאת לבד הטומאה הגדולה והכפירה העמוקה שחידשו הציונים והביאו זאת לעולם* [ההדגשה שלי - י"ק].³⁶

ממשלת ישראל - מלכות המינות

ר"ט מגדיר את ממשלת ישראל כמלכות המינות, והוא מבסס את דבריו על דרשה בגמרא, במסכת סנהדרין: 'אין בן-דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות'.³⁷ במכתב ששלח לחסידיו בארץ-ישראל, בערב ראש חודש ניסן תש"ח, כחודש לפני הקמת המדינה, הוא כותב:

ועכשיו אנו מבינים מה שמבואר בגמרא א"ר חמא ב"ר חנינא אין בן-דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מישראל שנאמר: "וכרת הזוללים במזמות" (ישעיהו י"ח, ה) ופרש"י [ופירוש רש"י] ז"ל שלא תהא שום שולטנות לישראל אפילו שולטנות קלה ודלה, שלכאורה צריך להבין הלא אף ממשלה קלה ודלה בישראל אם היא בדרך התוה"ק [התורה הקדושה] יש בה חשיבות, ואם דל היא א' [חד] המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוון לבו וכו', ולמה קראוהו בלשון זלה שהיא לשון גנאי מאוד... אבל עכשיו אנו רואים באמת מלכות הזלה שהיא ממשלה של מינות וכפירה ר"ל [רחמנא ליצלן], שזהו באמת זלזול גדול לכלל ישראל וחירוף וגידוף נגד השי"ת [השם יתברך] ותורתו הקדושה אשר לא הייתה כזאת מעולם בכוח הס"מ³⁸ וגיריה דיליה ויפה קראוהו מלכות הזלה.³⁹

36. החומה, קובץ מאמרים לחיזוק הדת, שבט תשל"ה, עמ' צד.

37. דף צ"ז, עב.

38. ס"מ הוא סמאל, שמו העיקרי של השטן ביהדות מתקופת האמוראים ואילך. מקור השם בספר חנוך. האר"י נהג שלא לבטא את שמו של השטן, ולכן נתפשט המנהג לכנותו 'הסמך מ"ם' בדיבור וס"מ בכתיבה. אנציקלופדיה עברית, כרך כו, ערך 'סמאל ולייליה', עמ' 105-106. השטן מופיע גם בדמות יצר הרע הפרסונלי כמובא בתלמוד: 'הוא השטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המוות' (פסחים דף כא, ע"ב). ראה גם ג' שלום, 'סטרא אחרא: הטוב והרע בקבלה', פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, עמ' 192-199.

39. דברי יואל, מכתבים, ברוקלין תש"מ, עמ' פט.

רי"ט חוזר ומדגיש שהגדרה זו של מדינה יהודית אינה מותנית במעשיהם של מנהיגי המדינה ואזרחיה. לדידו, עצם קיומה של מדינה יהודית לפני בוא המשיח הוא כפירה בקב"ה וגידוף.

ואף אם יהיו כל חברי הממשלה כולם אהובים כולם ברורים אף כתנאים ואמוראים, מכל מקום אם לוקחים הממשלה והחרות מעצמם טרם שהגיע הזמן הני דחיקת הקץ שהיא כפירה בתוה"ק ובאמונה.⁴⁰

לפיכך מופנים חיציו של רי"ט למפלגות הדתיות, ולאגודת-ישראל בראשן.⁴¹ הוא טוען כי המפלגות הדתיות אינן עומדות בנסיון הציונות, וכי השתתפותן בממשלת ישראל מעכבת את הגאולה,⁴² ומוסיף ומאשים את המפלגות הדתיות בסיוע וב'נתינת כוח' ל'ממשלת המינות', כהגדרתו. ועיקר טיעונו הוא שלולא עזרתם של הדתיים למיניהם 'אי-אפשר להם לרשעים להשיג חפצם ומאוויים'.⁴³ כן אומר רי"ט שהמפלגות הדתיות, המבססות את שיטתן על התורה,⁴⁴ הן המשך רעיוני של הצדוקים, הנוצרים וכת שבתאי צבי, שגם הם הביאו ראיות מן התורה לשיטתם.

ובדורותינו אלה ככה עושים הדתיים הנגררים אחר הציונים ומשתתפים עמם, שמביאים ראיות מהתוה"ק לשיטת הציונות בלבושים שונים ומטעים בזה אף לבבות תמימי דרך, כמו שעשו הצדוקים והנוצרים וכת הש"ץ [שבתאי צבי] וכל מפירי התוה"ק בזמניהם. ועוד יותר מזה עכשיו שהתלבשו באצטלא ירושלמית בשם חיבת הארץ והצלת ישראל והשקרים והזיופים מרובים הם עד אין שיעור להטעות עיני הבריות.⁴⁵

40. ויואל משה, עמ' צג. השוו לדברי הרש"ב מליובאוויטש, לעיל בסמוך להפניה להערה 17.
41. רי"ט השמיע ביקורת על אגודת-ישראל ועל מנהיגה ד"ר יצחק ברויאר כבר בתרצ"ג: 'מכאן תוכחה מגולה על דבר אשר פשתה המספחת בכל העולם ואף בכני תורה הגיעה, להתחבר אל מפלגה ידועה ותורה חדשה יצאה. ומקור הרעיון של המפלגה החדשה נובע מאיזה "דאקטאר רבינער" ממדינת אשכנז והאנשים אשר עמו שמילאו כריסם בספרי מינות ... ולא די להם במה שכבר לכדו ברשתם, אלא שיסדו אנשי המפלגה הלזו "ארגאניזאציע" עולמית, כדי לקשר את אנשיהם מכל המדינות להיות לאחדים עם אנשי מפלגתם שבאשכנז. חדושי תורה, מסכת אבות פרק א, קארלי תרצ"ג, עמ' רנו.
42. חדושי תורה, פרק וארא דף פ"ט.
43. שם, פרשת נוח דף מ.
44. השוו למאמרו של הרב ש' גורן, 'מעמד השלטון בישראל לפי ההלכה' בספרו תורת המדינה, ירושלים תשנ"ו, עמ' 18-27.
45. ויואל משה, עמ' יז. על המפלגות הדתיות ראו: דומב, עת ניסיון, עמ' רנג. ראו: ר' אלחנן וסרמן, עקבתא דמשיחא, בניברק תשמ"ט, עמ' 48. הוא מגדיר את הדתיים-לאומיים כעובדי ע"ז בשיתוף.

במספר מקומות⁴⁶ טען רי"ט שתפקידו בעולם הוא להעיר ולהתריע בדבר הלכה זו הטמונה בשלוש השבועות, כי לא הרבה ירדו לעומקה. הסיבה לכך נעוצה, לדבריו, בעובדה שמנהיגי הציונות הצליחו ל'בלבל את דעתם של שלומי אמוני ישראל' בכך שהשתמשו בטיעון של מצוות יישוב ארץ-ישראל:

והאפיקורסים השתמשו במצנה זו להמשיך כל ישראל למינות ר"ל ולעשות להם מלוכה חזקה לבטל ח"ו בזה את כל התורה כולה, והוא בלבול המוחות שגם הרבה לומדי תורה לא ירדו לסוף דעת הפוסקים בהלכה זו. לכן ראיתי לבאר כל דעות הראשונים וגדולי האחרונים בהלכה זו.⁴⁷

הבחירות לכנסת - איסור גמור

ביטוי מעשי לעמדה השוללת את ההכרה בממשל הציוני ובריבונותה של מדינת ישראל - מעבר לדרשות, למכתבים ולכתבי פלסטר שונים שפרסם רי"ט - מצוי בהנחייתו לחרדים להימנעות 'אקטיבית' ממימוש זכות הבחירה שלהם כאזרחי מדינת ישראל. לדעתו, תמיכה והכרה במדינה מכל סוג שהוא מוגדרות הלכתית כסיוע לעובדי עבודה זרה וכחזוק ידיהם. למרבה העניין, נושא זה עולה בכתביו פעמים אין-ספור חרף העובדה שרוב חסידי סאטמר נמצאים בחו"ל ורק מיעוטם יושבים בישראל.⁴⁸ אדרבה, מכתביו מלמדים שחזר על דבריו באופן שיטתי לפני כל מערכת בחירות במדינת ישראל.⁴⁹ כדי להסיר כל ספק הוא מזהיר את חסידיו במכתבים אלו לבל יתפתו לבחור

46. רי"ט הורה לכתוב על מצבתו: 'חיבר חיבורים יקרים ויואל משה שו"ת דברי יואל ועה"ת [ועל התורה] ומועדים ועוד'. ספרו ויואל משה הוא הראשון והחשוב במפעליו הספרותיים. ראו: א' פוקס, האדמו"ר מסאטמר, ירושלים תש"מ, עמ' 236.

47. ויואל משה, עמ' קצז.

48. רי"ט שימש גם כמנהיגה של העדה החרדית בירושלים. ראו: פרידמן, חברה ודת, עמ' 134-135; רביצקי, הקץ המגולה, עמ' 75-76.

49. ראו: קונטרס ובחירת בניים - בדבר חומר האיסור להשתתף בבחירות לכנסת המיניים, [ללא ציון הוצאה ומקום] תשמ"א. בקונטרס זה אוסף מכתבים כנגד השתתפות בבחירות, החל משנת תש"ט. ראו מכתב מעניין משנת תשל"ז, לאחר הבחירות שהעלו את הליכוד לשלטון: 'והנה למשמע אוזן דאבה נפשינו [בסגנון קינות לתשעה באב] משמועה ששמעתי שנתהווה בלבול המוחות לאחרונה, יען כי ישנם טועים היות שנשתנה הממשלה, והמושלים החדשים מבטיחים לוותר מכמה גזירות כנגד הדת, וגם כי ישנם מהדתיים שנצטרפו עמהם, וכל זה עלול להטעות כאלו ח"ו יש ממש בע"ז הציונית ... לכן באתי בשורות אלו לעורר ולהזהיר את כל הירא וחרד לדבר ה' ... להישמר ולהיזהר שלא להילכד ולא להיכשל ח"ו ברשת הכפירה של המדינה הציונית בכל צורה שהיא, כי פיגול הוא לא יירצה' (עמ' לו-לח). לאחר פטירתו הוסיפו ממשיכיו להתריע נגד השתתפות בבחירות. ראו חוברת קול חוצב להבות - בעניין השתתפות בבחירות הטמאות לכנסת המיניים, מחלקת ההסברה שע"י היהדות החרדית האה"ק, ירושלים תשנ"ו.

על מנת לקבל תמיכה ממשלתית במוסדותיהם.⁵⁰ לצד האזהרות הרבות, הוא גם מעודד את חסידיו מבחינה רוחנית ומבטיח להם תמיכה כספית, הנמנעת מהם עקב אי־השתתפותם בבחירות.

מוטיב מרכזי זה בכתביו של רי"ט החל להופיע, מטבע הדברים, בתש"ח. בספרו **ויואל משה** הוא כותב: 'לא באתי בקונטרס זה אלא לבאר עיקר ההלכה של השתתפות למלוכה ולבחירות'.⁵¹ ואלה נימוקיו ההלכתיים לתביעתו הנחרצת:

א. השתתפות בכנסת, כחבר כנסת, כרוכה במספר איסורים חמורים: הכניסה לבית זה,⁵² השבועה שצריך להישבע בכניסתו לתפקיד,⁵³ הכרה ונטילת חלק במלכות המינות ואיסור עבודה זרה.⁵⁴ לפיכך המשתתף בבחירות הוא שולח שליח עבורו,

50. קבלת כסף מהמשלה מהווה הכרה במלכות המינות, ונושא זה עובר כחוט השני בין כתביו. רי"ט כותב בחריפות רבה נגד אגודת־ישראל הנתמכת על־ידי הממשלה: **ויואל משה**, עמ' קלא, ובמקומות נוספים. בספרו **על הגאולה** הוא מכנה את הממשלה 'עגל הזהב' כמשל לפיתוי הכספי (עמ' ח). הוא מזדיר בחריפות את הנהגים מתמיכה ממשלתית: 'זכבר מגויה וגמורה היא מאת גאוני תקיפי קדמאי זי"ע [זכותם יגן עלינו], אשר הנתמך ממקורות הרשע לא ייגקה, ובהכרח ינתק ממקורות הקדושה ויכבה שלהבת י'ה היוקדת בקרבו', **דברי יואל**, מכתב זה. השוו לדברי הרשב"ב 'רק שוחד החופש והשררה מעורר עיני המתעסקים הראשיים בזה, ואחריהם הכסילים בחושך ילכו', **אור לישרים**, עמ' 57. ראו גם תגובות נטורייקרתא לכניסת אגודת־ישראל לממשלה, קונטרס להסיר מסווה - בירור דברים בקשר לסילופיו של הרי"מ לוי, ירושלים תשי"א. ירחמיאל דומב מרחיב בספרו **עת ניסיון בתיאורים ציוריים בעניין תאוות השררה ומנעמי השלטון**, בהתייחסו ליצחק מאיר לוי: 'ויצחק מאיר לעווין נבחר בתור שר הסעד. לעווין רואה את עצמו בצורה שלא חלם עלי' מימיו, תחת שהיה צריך לחנוף את הנגידים בעלי הממון עבור הלוואה או תנינה, כעת המה חונפים אותו עבור רישיון, הריחוק הקיצוני מן איז 'יושב' של חסידות גור עם אנפילאות מוגבהים, אל זה של שר מדינה עם מזכירים ופקידים נכנעים תחתיו עם שירות ממשלתי ומכונת קאדילאק הממתין עליו בכל עת שירצה ... וכי קשה לצייר המהפכה המחשבתית ... שלקחו מקום באיש קטן כזה, וכי קשה להבין את התאוה והחשק שבעבורם נכנס הוא לתוך הציונות על ראשו ועל קרבו' (עמ' עז).

51. **ויואל משה**, עמ' קנו.

52. ראו **ויואל משה**, עמ' קטז: 'הנהגה ודאי שאותו בית 'הכנסת' הוא בית מינים ... ממש לא היה בית מינות כזה בעולם מיום היווסדה ארץ, וא"כ הכניסה שם בלבד אף אם אינו עושה שם מאומה ואינו משתתף עמם כלל הוא חמור מאוד'.

53. שם, עמ' קמד, הוא מציין שבועה זו גרועה מהודאה בעבודה זרה 'דמודה בע"ז אינו אלא בדיבורא בעלמא, וזה הני הודאה בשבועה'. הוא מוסיף שכנסת ישראל מושבעת ועומדת בשלוש השבועות שלא ידחקו את הקץ, אולם חבר כנסת בשבועתו נשבע להפך - שבועתו היא על העברה על שלוש השבועות. שם, עמ' קמה.

54. שם, עמ' קי-קיא. ארגומנט זה מופיע כמה פעמים בכתביו. רי"ט טוען שהתורה מצווה כי בכניסה לארץ־ישראל יכרימו וישמידו את בתי עבודה זרה שבארץ־ישראל. ממשלת ישראל לא רק שאינה עושה זאת, אדרבה, היא מקיימת ומתקצבת בתי עבודה זרה, במסגרת משרד התרות.

ומתקיים בו הדין שלוחו של אדם כמותו. נמצא שכל האיסורים הנ"ל מתחייב בהם הבוחר, מדין שליחות.⁵⁵

ב. 'לפני עיוור לא תיתן מכשול' - קיומה של הכנסת ייתכן רק אם ישנם בוחרים. נמצא שהבוחר מכשיל את חברי הכנסת באיסורים המוזכרים לעיל.⁵⁶

ג. הבוחר לכנסת מודה בקיומה של ממשלת המינות והוא נעשה שותף פעיל באיסורים הנ"ל.⁵⁷

רי"ט היה מודע לכך שעמדתו בדלנית, והוא חזר ועודד את חסידיו שלא יפחדו מנקיטת עמדת מיעוט. הוא אמר להם מפורשות שאי-הסכמתו הטוטלית להתיר לחסידיו בארץ-ישראל להיות אזרחים שווים במדינת ישראל, ולזכות אגב כך בתמיכה כספית ממשלתית למוסדותיהם, כמקובל לגבי שאר המוסדות השייכים למחנה החרדי, גרמה לו להפסד ממון. אולם עם זאת טען שהוא מוכן למסור את נפשו, קל וחומר את ממונו, על מזבח האמת, 'שלדעתי אין אסור יותר חמור בזמננו, וצריך למסור הנפש על זה'.⁵⁸

בכלל, בדירות רעיונית ונקיטת עמדות שאינן פופולריות לא הרתיעו את מי שראה את תפקידו עלי אדמות כגילוי האמת, בסימן 'איככה נוכל לשקוט ולראות בהפרת עקרי האמונה ויסודות כל התורה כולה'.⁵⁹ אולי להפך. ראיה ברורה לכך נמצאה באיגרת ארוכה ששיגר רי"ט לחסידיו בארץ-ישראל לאחר החלטת החלוקה של עצרת האו"ם ב-29 בנובמבר 1947, בידיעה שדעת הקהל, גם בעולם החרדי ואף בקרב אלו שהתנגדו בעבר לציונות, מושפעת מגלי השמחה בעולם היהודי בכלל וביישוב היהודי בארץ-ישראל בפרט. בסופה של איגרת זו, שפרסה את מלוא תפיסתו הקיצונית, השוללת באופן טוטלי מדינה יהודית לפני בוא המשיח, ציין את מצוקתו בבדידותו הרעיונית.

וכשאני לעצמי מה אני, ובפרט בעתים הללו, ע"י שאינני מחדד האמת ואני מגלה דעתי בפרהסיא את ההתנגדות לשיטת הציונים והדרך הרע והמר ההיא ר"ל, נעשיתי ללעג ולקלס, וישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר, גם הרבנים וראשי עם, ובאמת כי לא בזכותי אלא בזכות אבותי ורבתי הק' [דושים] נ"ע [נחום עדן] זלה"ה אשר הורוני מעולם לשנוא דרך הקשר, היא שעמדה לי להיות עומד על משמרתי, וכל הרוחות שבעולם לא יזיזו אותי ממקומי להיות ח"ו מודה בע"ז [עבודה זרה] זו ר"ל [ההדגשה שלי - י"ק].⁶⁰

55. דרשות, פרשת מטות-מסעי דף קס.

56. שם, עמ' קמד.

57. שם, עמ' קמד ועמ' קעה.

58. שם.

59. חדושי תורה, ברוקלין וניו-יורק תשי"ז, עמ' תריב.

60. דברי יואל - מכתבים, עמ' פט. רי"ט עומד בכתביו מספר פעמים על עמדת המיעוט שהוא נמצא בה, והאלמנט הרומנטי מופיע בכתביו פעמים רבות. ראו, ויואל משה, עמ' יד, קסו-קסז ומקומות

יסודות דמונולוגיים במשנתו של רי"ט

מהכינוי 'מלכות המינות', שהצמיד רי"ט למדינת ישראל נקל להסיק כי לדעתו המשתתפים בקיומה של מדינה זו והתומכים בה דינם ככופרים בקב"ה. אבל הוא לא הסתפק בכך אלא הוסיף: 'ופשיטא דמי שחושב אפילו במחשבה גרידא שקיומה של מלכות המינות הזאת היא לרצון לפני הקב"ה, ושהוא עושה להם נסים להחזיקם בשלטונם כדי שיוכלו להתחזק בעקירת הדת ולהעביר רבים מישראל לשמד וכפירה, ה"ז [הרי זה] מין גרוע הרבה יותר מעובד ע"ז'.⁶¹

במשפט זה מצויה נימה אפולוגטית. 'פשיטא' בתחילתו משמעה כביכול: טענתי, שאין להעלות כלל על הדעת שמדינה זו היא לרצון לפני הקב"ה, היא טריביאלית לחלוטין. אלא שאחר-כך, כביכול בדרך אגב, צצה שאלה אקוטית ביחס למשנתו של רי"ט: מה מעמדם של הנסים שנעשו לעם ישראל החל ממלחמת העצמאות וכלה במלחמת ששת הימים? כאן הוא פוטר את עצמו ממתן מענה לשאלה באמצעות הקביעה שהמושפע מנסים אלה 'גרוע הרבה יותר מעובד ע"ז'. אולם מכיוון שמדובר בנושא מרכזי במשנתו, ראוי לא להסתפק במענה זה כפשוטו אלא לבחון אותו.

רי"ט הבין שהוא ניצב בפני פרדוקס לוגי. מחד גיסא, הוא מגדיר את הציונות כחטא החמור ביותר בהיסטוריה האנושית, ואת המאמין בה כגרוע מעובד עבודה זרה, ומאידך גיסא עיניו רואות את המפעל הציוני מתפתח ומשגשג. לא זו בלבד, מאורעות שונים שנקשרו בתולדותיה של המדינה הוגדרו כנסים, ובהתאם לטרמינולוגיה של יהודי המאמין בהשגחה, נסים כאלה לימדו על 'סייעתא דשמיא' - עזרה משמים למדינה הציונית. בניסיון להתמודד עם הפרדוקס הזה נדרש רי"ט למושגים דמונולוגיים ממקורות קבליים. כפי שנוכר בפתיחת מאמר זה, משנתו של רי"ט לא הייתה מקורית, וכך היה גם בחלקה הדמונולוגי; ניכרים בו עקבות ממשנתו של ר' חיים אלעזר שפירא, האדמו"ר ממונקאטש, אף שרי"ט אינו מזכירו בכלל בחיבוריו.⁶² וגם בהקשר זה, ייחודו של רי"ט הוא בנסיבות ההיסטוריות, בכך שהמשיך לדבוק בתפיסה בדלנית ורדיקלית על אף התמורות הדרמטיות במעמדו של עם ישראל.

בבסיסה הרעיוני של התאוריה שמציג רי"ט מצויה הקביעה כי המאורעות בעולם אינם נבחנים במישור ההיסטורי, אלא במישור התאולוגי. לדעתו, אין לגזור ממאורעות היסטוריים שום מסקנה ביחס לרצונו של הקב"ה. רצון זה מתבטא בהלכה, ולא במה

נוספים. השוו לרב טייכטל המשתמש בסגנון דומה בכיסוס הגותו המחודשת, לאחר השואה, כנגד העמדה הרבנית האנטי-ציונית, **אם הבנים שמחה**, עמ' כא-כב.

61. על הגאולה ועל התמורה, עמ' כט.

62. ראו הערה 23.

שנראה לעיני האדם מתהפכות ההיסטוריה.⁶³ ליתר תוקף הוא מדגיש כי על-פי מסורת גדולי ישראל,⁶⁴ ההלכה היא גילוי רצונו האמיתי של הקב"ה. לדבריו, זה גם הרקע לכתבת ספרו ויואל משה, שחלקו הראשון נקרא 'מאמר שלוש השבועות' (ועוסק, כמובן, בביאור ההלכה הטמונה בשבועות אלו). מסקנתו החד-משמעית, כהצגתה בספר שאלות ותשובות שלו, היא:

זה ברור כי טרם שיבוא משיח לא יהי' שום ממשלה לישראל כמבואר בכמה מקומות בדברי חזו"ל [חכמינו זכרונום לברכה], וגם מסוגיות הש"ס בכ"מ [בכל מקום] שמדבר מעניני קרבנות וכדומה אמרו הלכתא למשיחא שלא יהי' זה עד ביאת משיח, ויש לזה עוד הרבה ראיות יותר מבוארות.⁶⁵

כאמור, רי"ט טוען בוודאות שהמפעל הציוני ומדינת ישראל אינם על-פי רצון הקב"ה, המתבטא בתפיסה הפסיבית, כפי שהיא עולה ממדרש 'שלוש השבועות'. אשר על כן, עם ישראל אינו ככל העמים ואינו משתתף במהלך ההיסטורי. הכינוי 'עם סגולה'⁶⁶ מבטא את ייחודו, ומורה על כך שקיומו אינו נורמטיבי. לפיכך, אין להגדיר את קיומו במסגרות של מקום וזמן, ואין הוא כולל בקטגוריות ארציות ופוליטיות.⁶⁷ רי"ט דוגל בעמדה דטרמיניסטית מובהקת,⁶⁸ וטוען כי האקטיביזם האנושי עשוי לסייע לעתים לגלגל ההיסטוריה, ועלול לעכבו לעתים, אבל ברור שאקטיביזם זה אינו תופס מקום בקביעת הייעוד ההיסטורי של עם ישראל. עמדה זו היא נושא לדרשות רבות במשנתו של רי"ט. לדוגמה:

63. להשוואה בין תפיסת רי"ט לבין תפיסת הראי"ה קוק בנוגע ליחס שבין ההלכה ותמורות היסטוריות, ראו רבקה ש"ץ-אופנהיימר, 'עיונות הספרות החרדית עם הציונות', נתיב, 5 (תשמ"ט), עמ' 48-52. לדיון בנושא זה ראו מאמרי 'התגובות התיאולוגיות על הצהרת בלפור', א' בלפר, א' דון-יחיא ומ' חלמיש (עורכים), ספר יובל לכבוד ד"ר זרח ורהפטיג, רמת-גן תשנ"ט.
64. נושא שרי"ט מרבה להגישו. ראו גם דומב, עת ניסיון, בפרק 'גדולי ישראל', עמ' קי-קלח. הוא עומד על כך שדווקא בדור התפוחות זה 'גדולי ישראל מן הבחינה העליונה של הפוסקים ובעלי רוח' [רוח הקודש] נחסלו מאתנו זה זמן רב' (עמ' קיב), ובהמשך כותב על רי"ט: 'כדאי לציין כי המתי מספר של גדולי ישראל שנשארו גם בדור הזה כמו החזון-איש והגאון מבריסק ז"ל ולהבל"ח [ולהבדל לחיים] כ"ק [כבוד קדושת] אדמו"ר שליט"א מסאטמר' (עמ' קכו).
65. שו"ת דברי יואל, ח"ב, עמ' תמ.
66. על-פי הפסוק: 'והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ', (שמות יט א).
67. י' ברויאר, בספרו מורית (ירושלים תשמ"ב, עמ' 95), מגדיר אנומליה זו כנס העולה על נסים המפורטים במקרא: 'הנה עם התורה בין האומות הוא הנס הגדול מכל הנסים שנעשו מימי קדם, וההיסטוריה של העם הזה היא ממש היסטוריה נסית "מטא-היסטוריה".'
68. על דטרמיניזם ונטורליזם בנושא המשיחי, ראו ד' שוורץ, הרעיון המשיחי בהגות היהודית בימריהביניים, רמת-גן תשנ"ו, עמ' 18-19.

ובזה יתפרש המדרש. שאלו תלמידיו את ר' יוסי בן קסמא אימתי בן-דוד בא, היינו באיזה זמן, ואיזה פעולה צריך לעשות בענין זה לקרב ביאתו. ע"ז [על זה] השיב להם זאת תורת העולה, שענין זה הוא ממש כדין העולה שאין לבני-אדם שום חלק בה. כן הוא ענין הגאולה. אין לבני-אדם חלק במעשה ההוא ואסור לעשות שום פעולה גשמית לקרב את הגאולה, דאדרבה בזה מרחיקין ח"ו את הגאולה, רק להרבות במעשים טובים זה הוא ביד ישראל לעשות, אבל אסור לעשות פעולות גשמיות בעניין זה.⁶⁹

זה הרקע לשלילה המוחלטת של המושג 'לאומיות' ביחס לעם ישראל במשנתו של ריי"ט, ובעצם בספרות החרדית האנטי-ציונית מראשיתה. כבר בקובץ הראשון של ספרות זו, אור לישרים, מובעת ההסתייגות מהמושג. 'עם הספר אנחנו', נכתב שם, 'ולא מצאנו ולא ראינו לא בספר הספרים התנ"ך, לא במשנה ובתלמוד, והמדרשים והאגדות אשר לרבותינו הקדושים ז"ל את השם "לאומיות", לא כפי שהוא נגזר בעברית מהשם "לאום" ולא בכינויי וברמז בשפת רבותינו חז"ל, אף לא בשפת המעתיקים המובהקים בני אבן תבון ז"ל.⁷⁰ מובן מאליו ששלילת המושג 'לאומיות' בקובץ האמור אינה נובעת מטעמים לשוניים,⁷¹ אלא מתפיסה כוללת המדגישה את ייחודו של עם ישראל כ'עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב'.⁷²

המסקנה משלילה זו של הלאומיות היהודית היא שיש מגמה חיובית בבדידותו של עם ישראל, והיא מבטאת את היחסים 'הקרובים' שבין עם ישראל לקב"ה. אומות העולם נתונות תחת גלגלי ההיסטוריה, ואילו עם ישראל מונהג ישירות על-ידי הקב"ה, כדברי הכתוב 'ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי'.⁷³ מסקנה זו מחריפה את הפרדוקס הנזכר לעיל, במיוחד בנסיבות ההיסטוריות שרי"ט ניצב בפניהן. כמאמין בהשגחה בכלל, ובהשגחה מיוחדת על עם ישראל בפרט, אין לו, כמדומה, מנוס מהשאלה מהי המשמעות שיש לייחס למאורעות ההיסטוריים הקשורים להצלחת המפעל הציוני.⁷⁴

69. חדושי תורה, תשט"ז, עמ' י. ראו דרשות כגון אלו ויואל משה, עמ' ח, נו, צז ועוד.

70. אור לישרים, עמ' 18. אין שמות מחברים על פרקי ההקדמה לספר. על הקובץ עצמו ראו: דליה לוי, 'אור לישרים, מניפסט אנטי-ציוני - ותגובות אחרות', הציונות, מאסף יט (1995), עמ' 36.

לוי מייחסת את המצוטט לפובלציסט החרדי יעקב ליפשיץ. על ליפשיץ ראו י' ברטל "זכרון יעקב" לר' יעקב ליפשיץ - היסטוריוגרפיה אורתודוקסית', מלאת, ב (תשמ"ד), עמ' 409-414.

71. ראו תגובתו של הרב א"י קוק לטענה זו, כהצגתה אצל לוי: 'שלא מצאנו שם לאומיות בתורה אינה טענה כל עיקר, ובעיקרה אינה כ"א [כי אם] שאלה בלשנית ... וכי כל הספורים שבתנ"ך מגבורות מליכנו ושופטינו אינם לאומיות מלאה'. שם, עמ' 52.

72. במדבר כג ט.

73. ויקרא כ כו.

74. על מקומם של מאורעות היסטוריים בתפיסה הדתית, ראו א' בלפר, מלכות שמים ומדינת ישראל, רמת-גן תשנ"א; מ' פרידמן, 'מדינת ישראל כדילמה דתית', אלפיים, 3 (תשנ"א), עמ' 24-68; קראוס, 'התגובות התיאולוגיות'.

הפתרון, משמעות תאולוגית של המאורעות האמורים בהתאמה עם עמדתו, נמצא לרי"ט באמצעות שימוש ביסוד הדמונולוגי. לשיטתו, תקומת מדינת ישראל והישרדותה, על אף רצון אויביה להכחידה, הן התפרצות שטנית אנטי-משיחית המייצגת את כוחות הרע בנסיגונם האחרון לעכב את הגאולה. כאמור, הזכות לגאולה מותנית, לפי רי"ט, בכך שעם ישראל יבטח רק בקב"ה, שרק ממנו תבוא הגאולה, ואילו האקטיביזם האנושי המזוהה עם דחיקת הקץ אינו מקדם את הגאולה. אדרבה, הוא המעכב את הגאולה האמיתית וממיר אותה בגאולה מזויפת. בהתאם לכך מייחס רי"ט משמעות אקטואלית לברכת יעקב לבניו, 'היאספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם באחרית הימים' (בראשית מט א), כאזהרה לדורות שלא יערבו אקטיביזם אנושי בתהליך הגאולה:

עניין הגאולה באחרית הימים אפשר שיהיה רק בבחינת מקרה ... דביאת המשיח אי-אפשר רק בבחינת מקרה, אבל לא במזומן. ואם מזמינים לה אף קצת בידי אדם ועושיין פעולות בידיים בזה לא רק שאין מקרבין את הגאולה, אלא אדרבה מרחיקין אותה ומעכבים ביאת משיח. ועל זה הזהירם יעקב אבינו לפני פטירתו באמרו אשר יקרה אתכם באחרית הימים.⁷⁵

בדומה לסיפור שבראש מאמר זה, גם רי"ט טען שהגאולה כבר הייתה מתרחשת אלמלא המעשה הציוני. זו הייתה דרכו לגונן על חסידיו מפני ההשפעה של תחושת הגאולה הקיימת בחזרת עם ישראל לארצו ובבניינה של ארץ-ישראל אחרי אלפיים שנות גלות. הוא היטיב לדעת שדווקא תנועת החסידות הדגישה את האלמנט המשיחי,⁷⁶ והבין או חש שעליו להסביר במנומק את ההתנערות ממה שנראה כניצני ההתממשות של אלמנט זה. אי לכך אמר שאי-אפשר בכלל להעלות על הדעת כי מדובר בגאולה ואף לא באתחלתא דגאולה: 'ושמעתי שיש טיפשים שקוראים לזה אתחלתא דגאולה, שומו שמים על זאת. היעלה על הדעת לקרוא אתחלתא דגאולה לאותו דבר שהוא מעכב את הגאולה'.⁷⁷ אבל במקביל לשלילה של 'אתחלתא דגאולה' נוסח הציונות, הוא הזהיר את חסידיו שאין להקהות את המוטיב המשיחי, ויש להמשיך ולצפות לגאולה האמיתית. גאולה זו, הזכיר, אינה תהליך פוליטי, הדרגתי, התלוי במעשי אנוש, אלא מאורע קוסמי מהפכני, ללא שלבים מוקדמים, שיעשה על-ידי הקב"ה

75. חדושי תורה, פרשת ויחי, עמ' שכב.

76. הציפייה למשיח העסיקה רבות את משפחתו של רי"ט, לפחות ממיסוד השושלת החסידית סיגעט-סאטמר, ר' משה טייטלבוים (תקי"ט-תר"א, 1759-1841) ואילך. מסופר על המייסד שכל ימיו היה מקונן על ירושלים ומצפה לראות בבניינה. ראו: ר' משה טייטלבוים, ישמח משה (על נביאים וכתובים), ברוקלין תשל"ז, בהקדמה דפים י-יא; א' פוקס, האדמו"ר מסאטמר, עמ' 18-19.

77. דברי יואל - מכתבים, ח"א, עמ' צ.

בעצמו: 'אבל עיינינו צופיות למרום ואנו מחכים יום יום לגאולה שלמה ע"י ביאת בן־דוד כשיעלה רצון מאת הבורא ית"ש [יתברך שמו], הוא יכול לעשות הכל ברגע אחד'.⁷⁸

בהתאם לכך הוא מציין שדווקא הפסיביות היא ה'מעשה' המקרב את ביאת המשיח, 'ומבואר בזה שאין לנו עכשיו זכות אחר לצאת מן הגלות, אלא אותה הזכות לשמור ולהמתין ... ושלא ליהנות מגאולה כזאת הבאה קודם הזמן'.⁷⁹ ושוב, עם ישראל היה זכאי לגאולה, אולם עוון הציונות גרם להחמצת השעה. בשלוש הזדמנויות, אומר רי"ט, הייתה, לדעתו, 'עת פקידה', והזדמנויות אלו לא מומשו - והגאולה לא באה - בגלל הציונות:

ההזדמנות הראשונה הייתה בראשיתה של הציונות: 'כבר הגיע העת והעונה לרחם עלינו ולגואלנו לולא הכיתות הרעות משורש פורה ראש ולענה של המינות והכפירה ר"ל בסיוע העמים אוה"ע [אומות העולם]... הן המה היו בעוכרינו לעכב זמן הגאולה על קצת זמן מה'.⁸⁰

הזדמנות שנייה נקרתה אחר שהיהודים לקו בשואה, על כך שעברו על שלוש השבועות.⁸¹ אז רצה הקב"ה, לדעת רי"ט, לגאול את עם ישראל, אולם שוב לא הגיעו הדברים לידי כך בשל המשך הפעילות הציונית: 'וכן היה אחר שסבלו אחב"י [אחינו בני ישראל] צרות נוראות מהצר הצורך שבגרמני' [ה] היה פקידה חזקה לגאולה וחספא הסט"א [הסטרא אחרא] בערמימות עמוקה והחליפה בגאולה של שקר וכזב שעל־ידי שליחיו הציונים הטמאים ומטמאים את כל העולם כולו, והדתיים הנגררים אחריהם שהמירו את לבם של בני"ב בהשקר הנורא, ודין גרמא דעציראה שנתעכבא הגאולה כ"כ'.⁸²

ההזדמנות השלישית נתגלגלה בתקופת מלחמת ששת הימים, 'וכפי הנראה גם

78. שם, שם. ראו דברי הרש"ב שניאורסון, שהגאולה האחרונה תהיה יותר מגאולת מצרים: 'כי גם הגאולה שהיתה עליידי משה ואהרן לא הייתה גאולה שלמה וחזרו וכו' ... ובהגלות הזה עלינו לצפות רק לגאולתו וישועתו של הקב"ה בעצמו שלא עליידי בו"ד [בשר ודם] ותהי' גאולתנו שלמה'. אור לישרים, עמ' 58.

79. ויואל משה, עמ' ח.

80. דברי יואל - מכתבים, ח"א, עמ' צב.

81. השואה, על־פי תפיסתו של רי"ט, היא עונש על כך שעם ישראל עבר על שלוש השבועות. נושא רחב זה לא נדון במסגרת המאמר. בעיקרו של דבר, רי"ט טוען שהשואה באה בעקבות עוון הציונות ואי ציות לשלוש השבועות. לדיון בדברי רי"ט ראו קראוס, עבודת מוסמך, עמ' 54-57; M. Friedman, 'The Haredim and the Holocaust', *The Jerusalem Quarterly*, 53 (1990), pp. 86-114

82. על הגאולה, עמ' כ.

עכשיו הי' [ה] הפקידה לגאולה אשר השטן מוסר נפשו לקטרג ע"ז בתחבולות נוראות ועשה אשר זמם תמונה של אותות ומופתים לסמות עיני העולם.⁸³ השאלה המתבקשת היא מנין לו לאדמו"ר מסאטמר שכל אחד מהזמנים המצוינים לעיל היה 'עת פקידה' שהחמצו? אולי עדיין לא זכה עם ישראל לגאולה מסיבות אחרות? תשובתו שלו יסודה בתפיסת ההיסטוריה במשנתו. כפי שכבר הזכרנו, לשיטתו יש לדון את המאורעות ההיסטוריים הקשורים בקיומו של הקולקטיב היהודי בכלל, ואת אלו המתקיימים בארץ-ישראל בפרט, ברובד קוסמי, ולא כמאורעות פוליטיים ארציים גרידא. על-פי תפיסה זו אפשר להבין מהו הרקע לצמיחתה של התנועה הציונית, שהיא כהגדרתו של ריי"ט, 'השורש פורה ראש ולענה'⁸⁴ דווקא ערב הגאולה.

הגאולה האחרונה והנסינות הכרוכים בה

ריי"ט טען כי הגאולה שעם ישראל מייחל לה ועומד בפניה היא הגאולה האחרונה והשלמה, גאולה שאין אחריה שום גלות. לפיכך, ובשונה מקודמותיה שהיו מעשה בשר ודם,

הגאולה העתידה תהי' [ה] ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו וכדאיאת במדרש ילקוט⁸⁵ (רמז תקע"ז) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה', אמר הקב"ה בעוה"ז [בעולם הזה] הייתם נושעים ע"י בני אדם, במצרים ע"י משה ואהרן, בימי סיסרא ע"י דבורה וברק וכו', וע"י שהיו ע"י בשר ודם הייתם חוזרים ומשתעבדים, אבל לעתיד לבוא אני בעצמי גואל אתכם ועוד יותר אין אתם משתעבדים שנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים, וכן דרשו ז"ל מדכתיב ופדויי ה' ישובון (ישעי' נ"א) אין אומר ופדויי משה ואהרן אלא ופדויי ה', שהגאולה העתידה יהי' רק ע"י הקב"ה ולא ע"י בשר ודם.⁸⁶

רעיון זה של הגאולה הטוטלית מעוגן בתפיסה האומרת שהעולם יתקיים ששת אלפים שנה, והאלף השביעי, כמקבילה לשבת, הוא זמן הגאולה. המאה העשרים, ובמיוחד חלקה השני שמצוי בתקופה המעסיקה את ריי"ט, מזוהה כסוף האלף השישי, ומוגדרת כערב שבת, אחר חצות היום, סמוך לבין השמשות.⁸⁷ בתקופה זו, של בין השמשות,

83. שם, שם.

84. ויואל משה, עמ' יא.

85. ילקוט שמעוני.

86. על הגאולה, עמ' קיג. רעיון זה מצוי בדברי הרש"ב מליובאוויטש, ראו לעיל בסמוך להערה 15.

87. תארוך זה מופיע כמוטיב מרכזי במשנתו של האדמו"ר השביעי מליובאוויטש, ר' מנחם מנדל שניאורסון, המציין את המאה העשרים כדור אחרון לגלות ודור ראשון לגאולה. ראו ליקוטי שיחות, במקומות רבים.

שאור וחושך משמשים בה בערבוביה, לקראת הגאולה השלמה, המתח המשיחי עולה ועמו מתרבים הכוחות המתנגדים לגאולה. אי לכך מסביר האדמו"ר את עלייתה של התנועה הציונית דווקא בעידן זה באופן הבא: 'ולפי שדורנו זה הוא הזמן של ערב שבת אחר חצות סמוך לבין השמשות, שאז היה בריאת המזיקין, לכן נתעורר ונתרבו בזמנים אלו המינים והאפיקורסים בכל כוחם למשול על ישראל'.⁸⁸ מתח משיחי זה, של שעת בין השמשות, גורם אפוא ל'דחיקת הקץ', להחמצת הגאולה האמיתית ולהמתנה בגאולה מדומה. כלומר, דווקא בשעה טעונה זו, עלולה אי-עמידה בנסיונות ובפיתויים של הכוחות המזיקין, המתגברים, להיות הרסנית. ואילו העמידה בניסיון בזמן זה מתבטאת בפסיביות ובהמתנה למעשה שמיימי, ולא באקטיביזם אנושי. רי"ט אף מצא אלגוריה מקראית, היפה לדעתו כתקדים לזמן אקוטי זה, ערב הגאולה, באחד מהמאורעות הקשים ביותר שעברו על עם ישראל, בחטא העגל. יתרה מזו, לטענתו חטא הציונות חמור אף יותר מחטא העגל.

ובעוה"ר [ובעוונותינו הרבים] גם עכשיו נעשה העגל הזה שעשו בחינת גאולה טרם שהגיע הזמן, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא, וכמו אז ע"י שהיה בושש משה כי בא שש ולא בא משה עי"ז עשו את חטא העגל, כמו"כ [כמו כן] בעוה"ר עכשיו כי בא שש אלף השישי ועדיין לא נושענו וע"כ עשו את העגל הזה, וכמו אז אלמלי היו ממתנינים קצת על מרע"ה [משה רבנו עליו השלום] עד בואו לא הי' [ה] נעשה העגל, כמו"כ עכשיו אם היו ממתנינים כבר היינו נגאלים, רק זה היה בעוכרינו שלא המתינו עד בא העת והזמן האמיתי ושיתפו בהגאולה כח תחתון שהוא בבחינת העגל ... ועכשיו הוא עוד יותר גרוע מהעגל שאז לא היה ע"ז ממש, אבל זה העגל [כלומר הציונות] הוא דא בי' [ה] כולא בי' [ה] ע"ז [עבודה זרה] ג"ע [גילוי עריות] ושפ"ד [שפיכות דמים]⁸⁹ מינות ואפיקורסות.⁹⁰

כאן ובמקומות רלוונטיים אחרים עושה רי"ט שימוש במושגים מספרות הקבלה המתארים מאבקי כוחות בעולם העליון, שמשפיעים על המאורעות הארציים-פוליטיים בעולם התחתון.⁹¹ הוא בונה את שיטתו האסכטולוגית על המאמר התלמודי 'אין בן-דוד בא עד שתכלה מלכות הזולה מישראל',⁹² שמשמעו על-פי פירוש רש"י שלילת כל ריבונות יהודית לפני ביאת המשיח: 'שלא תהא להם שום שולטנות לישראל, אפילו שולטנות קלה ודלה'.⁹³ לאמור, כל ריבונות יהודית שהיא, טרם ביאת המשיח, מעכבת

88. חדושי תורה, סוכות, עמ' ו.

89. על גילוי עריות ושפיכות דמים ראו להלן הערות 98-99.

90. חדושי תורה, פרשת כי תשא, עמ' שג.

91. להרחבה בנושא זה ראו ישעיה תשבי משנת הזוהר, ירושלים תש"ט, ח"א, עמ' רפז.

92. מסכת סנהדרין, דף צח ע"א.

93. רש"י, שם.

את הגאולה. הסיבה לכך נעוצה בראיית הגלות כגזרה שיצאה מלפני הקב"ה, ומטרתה פיזורם של ישראל בין האומות, וכפי שמסכם רי"ט לאחר שהוא מציג מקורות רבים לשיטתו: 'והעולה מכל המקובץ שבהרבה מקומות מפורש יוצא בדברי חכז"ל שהקב"ה אומר שבכל משך ימי הגלות עד ביאת המשיח יהיו ישראל מפוזרין בכל ארבע כנפות הארץ ... אבל האומרים שכל ישראל מכל מקומות מושבותם יסעו לא"י, כח אלו מדברים בפה מלא נגד כל דברי חכז"ל שבכמה מקומות בש"ס ובמדרשים ובכתבי האר"י'.⁹⁴

מכיוון שמטרת הכוחות המזיקים היא לעכב את הגאולה, ברי שכוחות אלה חפצים בריבונות היהודית הפסולה ומסייעים לה. אדרבה, מאבק כוחות זה, ערב הגאולה, הוא עניין אקוטי מבחינתם של כוחות הרע, כי משמעותה של הגאולה השלמה היא הכחדתם הסופית של כוחות אלה ויצירת שליטה מוחלטת של כוחות הטוב. בלשונו של רי"ט: 'ידוע שאחרי הגאולה היצה"ר [היצר הרע] והס"מ יהי' [ה] מנוצח לגמרי באופן שלא היה כן מיום שנברא העולם, וכמו שהביא בתוס' ר"ה דף טז ע"ב ד"ה כדי מהירושלמי שאחרי שיתקע בשופר גדול מטא זמנא [יבוא זמן] דשטן להתבלע'.⁹⁵ נמצא אפוא שמאבקי הכוחות בין התנועה הציונית לבין שומרי אמוני ישראל שאינם מתפתים לתנועה זו הם בבואה של מאבקי כוחות קוסמיים, ערב הגאולה. דווקא הצלחותיה של המדינה הציונית וריבוי התומכים בה מחזקים את הנחתו של רי"ט שקיומה של המדינה בא לה מכוח דמונולוגי, שהרי הנחת היסוד היא 'שאיין הקב"ה עושה נס לרשעים'.⁹⁶ כאן גם מעין מענה קונקרטי לשאלה שהצגנו לעיל, מנין לרי"ט שאותם זמנים שציין היו פוטנציאליים לגאולה. לדעתו, אפשר לאפיין תקופה מסוימת כ'עת פקידה' ברטרופסקטיבה. לאמור, מצינו פעילות ציונית מוגברת ערב הקמת מדינת ישראל וערב נצחוננו של צה"ל במלחמת ששת הימים. מאורעות אלו, אשר ביססו את 'הגאולה המזויפת', כלשונו של רי"ט, ואשר גרמו להרבה יהודים, לרבות יהודים דתיים, לתמוך ברעיון הציוני, מצביעים על מהלך מובהק: התגברות הכוחות הדמוניים, החפצים לדחות את הגאולה האמיתית, וה'נלחמים' עם הכוחות החיוביים המניעים את עם ישראל לקראת גאולה שלמה.

עיקרי משנתו הדמונולוגית של רי"ט מוצגים בקונטרס על הגאולה ועל התמורה. קונטרס זה נכתב מיד לאחר מלחמת ששת הימים,⁹⁷ והנושא המרכזי שלו הוא הנסים

94. ויואל משה, עמ' לח-לט. ראו שם, עמ' לו-לז, לתמצית שיטתו בנושא הגלות. לדיון בנושא ראו קראוס, עבודת מוסמך, עמ' 43-53.

95. ויואל משה, עמ' ט. לפיתוח רעיון זה ראו משנת הזוהר, בפרק 'תורת הרע', עמ' קמב והערה 2, שם.

96. על הגאולה, עמ' ז.

97. רי"ט הגיב בעקיבות על מאורעות בארץ-ישראל, ובמיוחד כאלו שהיה בהם כדי 'למשוך' את חסידיו להכרה במדינה הציונית. כך, למשל, במכתבים ששלח לחסידי ערב הקמת מדינת ישראל ומיד לאחר הקמתה, וכן בתגובותיו לאחר מערכת סיני. ראו חדושי תורה, שנת תשט"ז-תשי"ז.

שנעשו באותה מלחמה. רי"ט מייחס משמעות תאולוגית למלחמת ששת הימים ולתוצאותיה ונקודת המוצא היא היעדר כל אפשרות שהקב"ה יעשה נס לרשעים, שהרי אין נס אלא במקום קדושה, ומדינת ישראל אינה מהווה מקום קדושה. אדרבה, שיא הטומאה מצוי לדעתו של רי"ט דווקא בצבא הגנה לישראל, שעל-ידו נעשו, כביכול, הנסים במלחמה.

הצבא הזה שנעשה בגיוס הבנות והוא ערנה וזימה שאין כמותה בכל העולם כולו ונודע שהם מלאים ערוה וזימה⁹⁸ ר"ל גם מלאים מינות וכפירה ורציחה⁹⁹ והפרת הדת עד אין לשער,¹⁰⁰ מי שחושב שהשכינה הקדושה שרויה ביניהם בנדאי הוא כופר בכבוד השכינה הקדושה ובכל התורה כולה, וממילא א"א [איראפשר] שיהיה שם נס מצד הקדושה, ואילו היו רואים באמת איזה נסים שם אין להסתפק שאינו אלא מצד הס"מ וחיילותיו השוררים במקום טומאה וזוהמה כזו, כמבואר בגמרא שניתן רשות להשטן לעשות נסים ונפלאות לקיומו של הע"ז, ואין שום ספק שלא יתפעל לב המאמין בהשי"ת ובתורתו הקדושה אף זיז כלשהוא לנטות מהאמת גם בראותו נסים ונפלאות עצומים הנעשים לע"ז אף אם יעמיד החמה כיהושע בן נון כנודע.¹⁰¹

לדבריו, לנסים יש שני מקורות אפשריים: הקב"ה או, להבדיל, הס"מ. וכאמור לעיל, רי"ט קובע כי הסטרא אחרא הוא מקור הנסים הקשורים במפעל הציוני ובמדינת

הדוגמה הבולטת לכך היא קונטרס על הגאולה ועל התמורה, שכתבתו הסתיימה ארבעה חודשים בלבד לאחר מלחמת ששת הימים. הוריוות הרבה בהוצאת קונטרס זה נבעה מהניצחון המכריע במלחמה האמורה, שרבים, ואף כאלו שלא תמכו במדינת ישראל, ראו בו יד ה' המסייעת למדינת ישראל, עובדה הנוגדת את עיקר משנתו של רי"ט. הרב מ"מ כשר, בספרו התקופה הגדולה (ירושלים תשכ"ט, עמ' א-כח, רמד-רנט), מגיע למסקנה הפוכה ביחס למלחמת ששת הימים.

98. גיוס בנות, המוגדר כגילוי עריות וזימה, הוא מוטיב חוזר בכתביו השונים של רי"ט. ראו ויואל משה, עמ' קלט, דברי יואל, עמ' קיד.

99. ברציחה כוונתו לסיכון חיי אדם שקיבלו על עצמן התנועה הציונית וממשלת ישראל בהכרזת מדינת ישראל ובמלחמות ישראל. כדבריו: 'מתגרים באומות באופן גורא ומפקירים דמם של ישראל' (על הגאולה, עמ' יא).

100. רי"ט מדגיש פעמים רבות בכתביו שתכלית המדינה הציונית היא הפרת הדת. ראו: ויואל משה, עמ' ז, שנו, שסא, ובמקומות אחרים. בעמ' ש"ג בספר זה הוא מעלה טענה מעניינת ששומרי המצוות בחו"ל מצילים את יושבי ארץ-ישראל מכליה רוחנית: 'אלה הרשעים שכבר אתמחי גברא למלאכה זו אשר עוד בטרם שהיה בידם המלוכה הפכו רוב העולם למינות ר"ל ... ובפרט אחר שהצליח מעשה שטן שהשיגו שבט המושל ומלוכה השחיתו התעיבו ועקרו מאות אלפים מהאמונה ביד רמה, אלא שיראים קצת לעשות כל מגמתם בפ"א [בפעם אחת] מחמת שיש עדיין קצת שומרי תורה ומצוות בחו"ל שאין להם שבט המושל עליהם, אבל לאט לאט עושים עבודתם להכשיל ולעקור עיקרי יסודי הדת'.

101. על הגאולה, עמ' ז.

ישראל. קביעה זו, הנותנת לשטן כוח לעשות נסים היא עניין בעייתי במסגרת היהדות המונותאיסטית. ריי"ט חש שהוא קרב לדואליזם ואומר שאמנם 'מפי עליון לא תצא הרעות', אבל 'ניתן מן השמים כוח זה להשטן לנסות את ישראל'.¹⁰² הוא מסביר דיאלקטיקה זו על-פי התפיסה ההרמוניסטית של ספר הזוהר המגדירה את כוחות הרע, הנראים כעצמאיים, כשליחי הבורא שיצאו לדרך במטרה לנסות את ישראל. ספר הזוהר ממשיך את כוחות הרע לעבד, ומציג את הבעייתיות הכרוכה בעצמאותו של העבד: 'וכי מה ראה עבד, שיהא מקטרג על אדוניו, ובכל מה שרצון אדוניו נעשה הוא מקטרג?'¹⁰³ והתשובה לכך היא: 'אלא ודאי רצון אדוניו הוא עושה'.¹⁰⁴ תשובה זו מובנת על-פי המשל של ספר הזוהר למלך שרצה להעמיד בְּנוֹ בניסיון ושלח זונה לפתותו. אם הבן לא יתפתה לאותה זונה הוא יזכה לכבוד, והגורם לכבוד זה תהיה דווקא אותה זונה, שתהיה ראויה לשבח על שקיימה את מצוות המלך וגרמה לאותו בן את כל הטוב שהגיע אליו. או כי שמסכם ספר הזוהר: 'בוא וראה, אם לא יהא מקטרג זה לא יירשו הצדיקים אותם גנזים עליונים שעתידים הם לרשת לעולם הבא'.¹⁰⁵

המייחד את שיטתו של ריי"ט, והבא לידי ביטוי בולט בתגובתו הרדיקלית למאורעות מלחמת ששת הימים, הוא יחסו הבלתי מתפשר ל'נס' מלחמה זו. לדעתו, גם נסים הקשורים להצלחתם של ישראל והמוגדרים מבחינה אובייקטיבית כהצלה על-ידי הקב"ה, הם למראית עין בלבד. ריי"ט טוען כי המתבונן בנסים אלה על-פי תפיסת ההלכה והדרכת גדולי ישראל בכל הדורות זוכה לגילוי האמת: מקורם הוא כוחות הרע, והסיבה לכך היא שאין הקב"ה עושה נס לרשעים. השלבים המוקדמים, תחילתו של המפעל הציוני והצלחותיו הראשוניות, היו ניסיון לעם ישראל, לראות אם יעמוד בפיתוי של גאולה מדומה, כדי שיוכל לזכות בגאולה האמיתית והשלמה.¹⁰⁶ מלחמת ששת הימים הייתה ניסיון בשלב מאוחר יותר. בדבריו החריפים של הריי"ט בקונטרס על הגאולה ועל התמורה, שקשה למצוא להם אח ורע בספרות הפולמוס בתולדות ישראל, הוא מייחס לשטן לא רק את הניצחון במלחמת ששת הימים, אלא גם את הרקע הפוליטי שגרם לה. כך, לדבריו, הוא למד מאיוב: 'ואני מפחד עוד אולי הכל אשר לכל הן ההתגרות מצד שני הצדדים. גם ההצלה. הכל הוא מעשה שטן כדי להסית ולהדיח, כמו שמצינו באיוב שמסר אותו הקב"ה להשטן לעשות עמו מה שעשה אך הזהירו רק את נפשו שמור'.¹⁰⁷

102. שם, עמ' מז. מעניינת ההכחנה בלשונו של ריי"ט בין 'עליון' במאמר 'מפי עליון לא תצא הרעות', לבין מן 'השמים', ביחס לשטן. נראה שבהתייחסו לכוח הניתן לשטן הוא משתמש בביטוי ערטיילאי 'מן השמים', לעומת 'עליון' המכוון לקב"ה.

103. זוהר, ח"ב, עמ' קסג ע"א-ע"ב. על-פי תרגום ישעיה תשבי, משנת הזוהר, ח"א, עמ' רצד.

104. שם, שם.

105. שם, שם.

106. ראו קראוס, 'התגובות התיאולוגיות'.

107. על הגאולה, עמ' יד.

במסגרת המאבק הקוסמי של הכוחות בעולם, ערב הגאולה, ניסה אפוא הכוח הדמוני להערים על מיעוט המאמינים בגאולה השלמה והאמיתית, באמצעות נסי מלחמת ששת הימים, או כפי שרי"ט מכנה אותם 'הנסים המדומים'. לדעת רי"ט, השטן אכן הצליח במשימתו זו 'אשר כמה אנשים שומרי תורה ומצוות אשר הכירו עד עכשיו טומאת הציונות אשר כל מעשי' [ה] ותחבולותי' [ה] והצלחותי' [ה] היא מעשה שטן להדיח עם רב מישראל, ופתאום נהפך לבכם בקרבם ומדברים כאחד הציונים המובהקים ומתפעלים כ"כ מהצלחת הרשעים אך במה שנוגע לעיקרי האמונה'.¹⁰⁸

האנלוגיה לאיוב מוליכה את רי"ט למסקנה שעדיף היה לעם ישראל אילולא הגיע לנסיינות אלו, ולהצלה, דוגמת הניצחון במלחמה. כשם שאצל איוב: 'אילו לא היו נעשים לו אותם נסים, והיה מת בתחילה לא היה מחרף ומגדף כמבואר בקרא בימי ההתחלה בכל לא חטא איוב בשפתיו אלא לאחר עבור כמה ימים ... ואילו היה מת בצרתו לא הי' אפשרות ליתן לו שכרו בעוה"ז ... ובוודאי היה בא לעוה"ב [לעולם הבא], ונמצא דאלה הנסים שנעשו לו להצילו ממוות לחיים היה לו לרעה גדולה להחליף עולם הנצחי בעולם עובר'.¹⁰⁹ כך היה עדיף לעם ישראל שלא יתנסו בנסיינות השטן, ובעקבותיהם ימירו את הגאולה האמיתית בגאולה של שקר, ואחר-כך 'יזכו' לאותם נסים שיצילו אותם מאויביהם.

108. שם, עמ' קפו.

109. שם, עמ' טז.